

Опозиційний рух в УРСР другої половини 1980-х рр.: історіографія проблеми

У статті проаналізовано історіографію опозиційного руху в Україні другої половини 1980-х рр. Відзначено важливість проведення наукових пошуків для розуміння витоків проголошення незалежності України.

Ключові слова: політичний рух, політичні процеси, громадянин, державна політика, опозиція.

Під тиском внутрішніх та зовнішніх чинників впродовж другої половини 1980-х рр. в УРСР суттєво активізувалася діяльність опозиційних сил. Каталізатором поширення опозиційних настроїв у суспільстві стала ініційована у роки бюрократичної «перебудови» гласність. Вона фактично означала часткове скасування заборони на отримання населенням певної інформації, яка суперечила пропагандистським штампам. Завдяки гласності стали відомі про наслідки Чорнобильської катастрофи, причому українська громадськість відчула небезпеку від того, що політичні, економічні та екологічні рішення, що зачіпали її інтереси, ухвалювалися за межами республіки. Покращити становище УРСР в умовах різкого погіршення економічної ситуації пропонувалося за рахунок проголошення незалежної Української держави, яка мала стати засобом захисту інтересів населення республіки.

В УРСР другої половини 1980-х рр. можна виділити кілька напрямів діяльності опозиційних сил. Один з них був представлений націонал-комуністами, зацікавленими у посиленні свого впливу в умовах поступового розвалу СРСР. Вони, як правило, негативно ставилися до дій представників національних рухів і виступали в опозиції до загальносоюзного

---

* Ніколаєць К.М. — докторант кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

уряду. До опозиціонерів належать також представники національно-демократичних сил, метою яких стало відновлення Української державності. Впливовою опозиційною силою в Україні поступово став Народний рух України за перебудову. Серед національних рухів також можна відзначити рух кримськотатарського народу за повернення на історичну батьківщину, на перешкоді якому впродовж тривалого часу стояв радянський уряд.

Вже у підручниках, створених протягом 1990-х рр., розпад СРСР подавався як об'єктивна закономірність, втіленню у життя якої сприяла діяльність опозиційних сил. Тут висвітлювалася громадсько-політична діяльність українців у складі різного роду громадських організацій, визначалися причини посилення опозиційного до радянського керівництва руху, серед яких виділялася нездатність командно-адміністративної економіки адекватно реагувати на виклики часу та ігнорування союзним центром інтересів регіонів поруч із русифікацією, яка являла собою складову частину радянської національної політики¹.

Діяльність компартійної еліти УРСР проаналізовано у роботах В. Литвина «Політична арена України: дійові особи і виконавці»², «Україна: політика, політики, власть», де висвітлювався процес становлення та розвитку української національної еліти, визначалися особливості трансформації колишньої партійної управлінської верхівки на тлі аналізу діяльності секретаря КПУ, а потім першого Президента України Л. Кравчука³. Окремо варто виділити роботу В. Литвина

---

¹ Історія України: нове бачення / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін. У 2-х т. – К., 1996. – Т. 2.; Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії / П. П. Панченко, М. Р. Плющ, Л. А. Шевченко та ін. – К., 1997; Історія України: Навч. посіб. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін. / Під ред. В. А. Смолія. – К., 1997.

² Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991–2000): Досвід та проблеми державотворення / В. М. Литвин. – К., 2000.

³ Литвин В. Україна: політика, політики, власть: На фоні політичного портрета Л. М. Кравчука / В. М. Литвин. – К., 1997.

«Україна: Політика, політики, власть: На фоні політичного портрета Л. Кравчука», де автор у спеціальному розділі дослідив процес протистояння Л. Кравчука із лідерами Народного Руху. Дослідник наголошував, що саме протидія діяльності Руху стала поштовхом у політичній кар'єрі Л. Кравчука. Примітивна антирухівська кампанія пояснювалася істориком як результат загальної недооцінки радянськими лідерами національного питання в СРСР.

Окремо у роботі досліджувався механізм використання засобів масової інформації для критики на адресу Руху та участь особисто Л. Кравчука у організації заходів по «нейтралізації» сучасної державної символіки — жовто-блакитного прапора, тризуба та гімну⁴. Ставлення до посилення національного руху в УРСР у період перебудови В. Щербицького вивчав Ю. Шаповал, вважаючи, що саме нездатність правлячої партії вгамувати альтернативні політичні організації стала поштовхом до подання політиком у 1989 р. заяви про відставку⁵.

У праці Я. Грицака «Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.»⁶ вивчалася роль націонал-комуністів в державотворчих процесах кінця 80-х – початку 90-х рр. XX ст. Ю. Алексєєв, С. Кульчицький та А. Слюсаренко у роботі «Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.)»⁷ приділили значну увагу поширенню опозиційного руху, визначили фактори, що сприяли його поширенню.

---

⁴ Литвин В.М. Україна: Політика, політики, власть: На фоні політичного портрета Л. Кравчука / В. М. Литвин. – К.: Альтернативи, 1997. – С. 122–144.

⁵ Шаповал Ю.І. В. В. Щербицький: особа політика серед обставин часу / Ю. І. Шаповал // Укр. істор. журн. – 2003. – № 1. – С. 118–129.

⁶ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К., 2000.

⁷ Алексєєв Ю., Кульчицький С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.): Навч. посіб. / Ю. Алексєєв, С. В. Кульчицький, А. Г. Слюсаренко. – К., 2000.

Національний український рух постав головною передумовою суспільно-політичних зрушень у підручнику «Новітня історія України (1900–2000)». Автори проаналізували процес переростання його із дій окремих осіб чи невеликих організацій в свідому активну політичну боротьбу значної маси населення республіки. Варто також відзначити увагу авторів до внеску окремих політичних лідерів у справу посилення політизації діяльності населення УРСР із спрямуванням її в національно-державницьке русло⁸.

У дослідженні Г. Гончарука і О. Шановської⁹ діяльність НРУ проаналізовано у контексті формуванні національної ідеї. У працях Ю. Луканова¹⁰ та В. Кулика¹¹ висвітлено протиріччя між лідерами організації із визначенням причин їх загострення та оцінкою загальної спрямованості ідеології НРУ.

Доцільно виділити дисертаційне дослідження С. Бондаренка, який вивчав роль Народного Руху України у громадсько-політичному житті наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Автор зробив загалом вірний висновок щодо спрямованості розвитку НРУ, вважаючи, що він повторив долю аналогічних масових громадських організацій колишнього СРСР періоду перебудови, які переважно, мали схожі моделі, гасла, соціальні бази. Їх потужність залежала не стільки від внутрішньої згуртованості, скільки від наявності не менш сильного об'єкту протидії, на якому фокусувався весь суспільний негатив¹².

---

⁸ Новітня історія України (1900–2000): Підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. П. Дрожшин та ін. – К., 2000.

⁹ Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України / Г. І. Гончарук, О. А. Шановська. – Одеса, 2004.

¹⁰ Луканов Ю. Куди піде рухівський «Тризуб»? / Ю. В. Луканов // Сучасність. – 1992. – № 5. – С. 100–107.

¹¹ Кулик В. В'ячеслав Чорновіл і спроба реанімації Руху / В. М. Кулик / Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 98–102.

¹² Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття / С. В. Бондаренко. – Дис. ... канд. іст. наук. – Тернопіль, 2006.

Слід відзначити ґрунтовне дослідження О. Бойка¹³, в якій охарактеризовано основні тенденції суспільного розвитку періоду перебудови та діяльність новостворених громадських організацій. Багато уваги приділено дослідженню етапів їх становлення та характеристиці спільних і відмінних ознак у поточній діяльності. Критичне ставлення дослідника знайшло вияв у висновках про несподіваність отримання Україною політичної самостійності внаслідок своєїрідної «закономірної випадковості», яка пов'язувалася із зовнішнім чинником — невдалим серпневим путчем ортодоксальної частини номенклатури колишнього СРСР, а не з внутрішніми політичними процесами — національно-визвольними змаганнями української політичної контреліти¹⁴. Загалом О. Бойко відстоював подібну думку у інших роботах — «Історія України у XX столітті: 20-ті – 90-ті роки», «Історія України», «Україна 1991–1995: тіні минулого чи контури майбутнього»¹⁵.

Протистояння між різними угрупованнями української еліти представлена на сторінках дослідження С. Кульчицького та Б. Парахонського. Автори аналізували роботу Президії Верховної Ради УРСР наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., яка мала на меті нейтралізувати можливі антиукраїнські дії керівництва Компартії УРСР. Дослідники описали політичні настрої радянської номенклатури, показали її мімікрію після проголошення незалежності Україною. Автори справедливо вказували, що представникам номенклатури ставало не вигідно залишатися у партії, яка втратила державний статус. Тому значна їх частина прагнула потрапити до оновлених державних структур, відмежовуючись від тих,

---

¹³ Бойко О.Д. Україна 1985–1991: основні тенденції суспільно-політичного розвитку / О. Д. Бойко. – К., 2000.

¹⁴ Там само. – С. 261.

¹⁵ Бойко О. Історія України у XX столітті: 20-ті – 90-ті роки / О. Д. Бойко. – Ніжин, 1994; *Його ж.* Історія України / О. Д. Бойко. – К., 2000; *Його ж.* Україна 1991–1995 рр.: тіні минулого чи контури майбутнього? / О. Д. Бойко. – К., 1996.

хто не встиг переорієнтуватися і продовжував займати посади у партійних комітетах. На основі використання широкого кола історичних джерел, автори показали еволюціонування політичних поглядів української політичної еліти, вказуючи на причини її протистояння із московським керівництвом. Національно патріотичне піднесення було використане радянською номенклатурою з метою перепідпорядкування колишніх загальносоюзних об'єктів та структур¹⁶.

Узагальнююче дослідження українського національно-патріотичного руху середини 1950-х – кінця 1980-х рр. належить І. Стасюку. Він один з перших вивчав питання впливу політичного курсу союзно-республіканського керівництва на розвиток українського національно-патріотичного руху в УРСР¹⁷.

Аналіз теоретичних уявлень про побудову української незалежної держави представлений у праці В. Кулика «Формування та еволюція української державної ідеї: 1986–1991 рр.». Дисертацію присвячено аналізу формування та еволюції в 1986–1991 рр. уявлень про те, якою має бути українська держава. Досліджено дискурси чотирьох елітних середовищ, що визначали «обличчя» української державної ідеї на різних етапах її еволюції впродовж указанного періоду¹⁸.

Серед дослідників української діаспори варто відзначити роботу А. Камінського¹⁹, яка була однією з перших праць з проблеми національно-демократичного руху в кінці 1980-х рр.

---

¹⁶ *Кульчицький С.В., Парохонський Б.О.* Україна і Росія в історичній ретроспективі: новітній український державотворчий процес. – К., 2004. – С. 7–42.

¹⁷ *Стасюк І.М.* Український національно-патріотичний рух в УРСР (середина 1950-х - кінець 1980-х років) / І. М. Стасюк. – Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Л., 2002.

¹⁸ *Кулик В.М.* Формування та еволюція української державної ідеї: 1986–1991 / В. М. Кулик. – Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 1999.

¹⁹ *Камінський А.* На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні / А. Камінський. – Мюнхен, 1990.

Дослідження написане на основі відомих на заході офіційних друкованих та радіоматеріалів. У ній висвітлено процес зародження національного руху, створення неформальних організацій, їх діяльність, а також надруковано Статути окремих неформальних об'єднань.

Аналогічні проблеми було розглянуто М. Прокопом, у праці якого показано вплив національного руху на суспільне життя в УРСР протягом 1960–1980-х рр.²⁰ Зарубіжні автори дорікали українським лідерам у недостатній рішучості та радикалізмі дій і прагнень. Західні дослідники не розуміли, що більшість лідерів неформальних, альтернативних політичних організацій формувалася в умовах радянської дійсності і не були ознайомлені з філософськими та ідеологічними досягненнями західної демократії.

Критичний погляд на оцінку спрямованості політичної свідомості населення України, на роль неформальних організацій у досягненні незалежності України та розвитку українського суспільства характерний для О. Субтельного²¹. Вчений відзначав важливість ролі у національно-демократичних перетвореннях місцевої партійної еліти, частина представників якої змогла адаптуватися до нових вимог часу і стала активно відстоювати ідею проголошення суверенітету України з метою збереження власної політичної влади. Дослідник описав складний процес політичної боротьби за реалізацію українських національних інтересів, скептично ставлячись до ідеї про єдність українського суспільства у питанні ліквідації СРСР.

У дослідженнях С. Галамая²², В. Мазура²³ та М. Плав'юка²⁴ розвиток українського опозиційного руху пов'язувався вик-

---

²⁰ Прокоп М. Напередодні незалежності України: спостереження і висновки / М. Прокоп. – Нью-Йорк, 1993. – Т. 62.

²¹ Субтельний О. Розпад імперії та утворення національних держав: випадок України / О. Субтельний // Сучасність. – 1994. – № 12. – С. 65–72.

²² Галамай С. Боротьба за визволення України. 1929–1989 / С. Галамай. – Львів, 1993.

лючно із бажанням його учасників проголосити незалежність України. Опозиційність руху офіційним радянським владним структурам трактувалася як позитивний факт розвитку національної свідомості українського суспільства, як свідчення занепаду радянської ідеологічної машини та посилення впливу політичних переконань, властивих західним демократіям.

А. Каппелер відстоював думку, що злочинне применшення серйозності Чорнобильської катастрофи і безвідповідальне затягування з організацією контрзаходів органами влади в Києві та в Москві вперше мобілізували широкі верстви населення в УРСР. Пробудження екологічної свідомості стало важливим чинником дії політичної опозиції. На думку автора, активізації політичної діяльності населення республіки у другій половині 1980-х рр. сприяло існування соціальної бази для заворушень. Це, зокрема, не охоплені українським національним рухом шахтарі Східної України. Вони вважалися пасивними, русифікованими. Однак, використовуючи профспілкові організації вони ефективно організувалися, розробили елементи самоврядування і поряд з економічними та соціальними проголосили політичні вимоги до урядів СРСР та УРСР²⁵.

У другій половині 1980-х рр. в умовах різкого погіршення економічної ситуації Донбас пов'язувався «з напівголодними шахтарями, що гуркотіли касками, вимагаючи підвищення умов праці та зарплати»²⁶. Водночас шахтарський Донбас почав асоціюватися із могутньою політичною силою, яка від-

---

²³ Мазур В. Ми плакали віру у визволення України. Вибрані публіцистичні виступи / В. Мазур. – Львів, 2000.

²⁴ Плав'юк М. Вирішальний внесок націоналізму в боротьбі за українську державність / М. Плав'юк // Розбудова держави. – 1992. – № 7. – С. 10–11.

²⁵ Каппелер А. Мала історія України / А. Каппелер. – К., 2007. – С. 212–214.

²⁶ Анастасьєва Л. Ну, за престижність шахтарської праці! // Економічна правда. – 2011. – 13 квітня // Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2008/02/12/157804/>

крито заявила про захист прав трудящих. Хоча більшість шахтарів розмовляли російською мовою, але політичні обставини зумовили їх підтримувати створення української держави. На протигагу твердженням частини сучасних російських дослідників про прихильність абсолютної більшості мешканців Донбасу до Росії, частина вчених вказувала на підтримку ними ідеї української державності²⁷.

За ступенем залучення населення до демократичних процесів область не відставала від українських трендів, понад те, градус антикомуністичного та реформістського радикалізму тут був вищий, ніж у більшості регіонів УРСР. Це відбулося внаслідок орієнтації на радикалізм вже відомого політика Б. Єльцина, підтримки протистояння з централізмом політбюро ЦК КПРС²⁸.

Заслугує на увагу науковий доробок А. Русначенка. Предметом його досліджень стало зародження та становлення незалежного робітничого руху в УРСР²⁹, а невдовзі розгортання національно-визвольного руху в республіці у другій половині ХХ ст.³⁰ Особливу цінність мають зібрані автором документи (статуту, програми, звернення тощо), що безпосередньо стосувалися діяльності громадських організацій. Головна увага приділялася дослідженню діяльності Української Гельсінської Спілки та Народного руху України. У праці висвітлено також роль дисидентів в національно-демократичному русі часів перебудови.

---

²⁷ Молчанова М. Суспільно-політичне життя Донеччини (кінець 80-х – 90-і роки ХХ ст.) / М. Молчанова // Нові сторінки історії Донбасу: Статті. – Кн. 11 / ДонДУ; [голов. ред. З. Г. Лихолобова]. – Донецьк, 2001. – С. 120–128.

²⁸ *Kiniani V.* Повсталий Донбас // Режим доступу: <http://www.ut.net.ua/History/18427>

²⁹ *Русначенко А.М.* Пробудження. Робітничий рух на Україні 1989–1993 рр. / А. М. Русначенко. – К., 1995.

³⁰ *Русначенко А.М.* Національно-визвольний рух в Україні середини 50-х – початку 1990-х років / А. М. Русначенко. – К., 1998.

Більшість українських пострадянських вчених попри критику окремих осіб чи дій загалом позитивно оцінили діяльність представників опозиційного руху. Однак окремі дослідники розглядали українських опозиціонерів як сепаратистів. Так, у праці О. Смирнова піднесення політичної активності населення УРСР із створенням Народного Руху України ототожнювалося виключно із прагненням до насильницької українізації та утворення національної держави всупереч прагненню більшості її населення, яке називалося «російськомовним»³¹. Ще більш агресивно засуджував діяльність українських національних сил О. Широкопад, який стверджував, що утворення українських громадських об'єднань було виключно прагненням невеликої впливової групи людей використати горбачовську перебудову для розвалу СРСР та заволодіння загальнонародною власністю. Шахтарські страйки на Сході республіки були оголошені результатом діяльності українських національних сил³².

Серед опозиційних рухів другої половини 1980-х рр. в УРСР виділяються зусилля кримських татар на шляху повернення до історичної батьківщини. У 1989 р. Верховна Рада СРСР, Уряди СРСР та УРСР ухвалили ряд законодавчих і нормативних документів щодо механізму повернення кримських татар до Криму. Для депортованих за національною ознакою народів були ліквідовані юридичні перешкоди на шляху репатріації. Але повернення до місць постійного проживання значної частини татарського населення призвело до певного загострення ситуації в регіоні через не вирішення проблеми власності на землю, матеріальних компенсацій. Впродовж останніх років існування СРСР і до останнього часу «кримська проблема» активно обговорювалася у різного роду конференціях, матеріали яких були опубліковані. Однак рівень

---

³¹ Смирнов А. История Южной Руси / А. Смирнов. – М., 2008. – С. 288–294.

³² Широкопад А. Россия и Украина. Когда заговорят пушки... / А. Б. Широкопад. – М., 2008. – С. 357–361.

дискусії, поданої аргументації в опублікованих матеріалах не набрали рис наукового дослідження.

Фактично до другої половини 1980-х рр. проблема примусового переселення кримськотатарського населення і можливість його репатріації у майбутньому всіляко замовчувалася. Результатом такого стану речей стала не лише відсутність наукових розвідок, а й формування певною мірою упередженого ставлення до кримських татар загалом. У той же час завдяки зусиллям науковців, журналістів та діяч кримськотатарської політичної, економічної та духовної еліти рівень усвідомлення суспільством актуальності і складності проблеми поступово зростає.

У публікаціях голови Меджлісу кримських татар М. Джемільова показано основні етапи їх національно-визвольного руху³³. Це питання досліджувалося у працях російських вчених В. Возгріна, М. Губогло, С. Червонної, де висловлювалися погляди щодо часу початку руху, його характеру, методів боротьби із визначенням їх успішності³⁴.

У працях українських науковців І. Прибиткової, С. Макеєва, В. Небоженка, О. Бажана, які вийшли друком на початку 1990-х рр., знайшли відображення форми боротьби кримських татар, методи протидії радянських правоохоронних органів та уряду СРСР щодо реалізації невід'ємних прав кримськотатарського народу³⁵.

---

³³ *Джемилев М.* Национально-освободительное движение крымских татар // Кримські татари: Історія і сучасність (До 50-річчя депортації кримськотатарського народу) / М. А. Джемилев // Матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 13–14 травня 1994 р.). – К, 1995. – С. 5–20; *Його ж.* Кримські татари в Москві. Літо 1987 року / М. А. Джемилев // Кримські студії. – 2002. – № 5–6. – С. 136–205.

³⁴ *Возгрин В.Е.* Исторические судьбы крымских татар / В. Е. Возгрин. – М., 1992; *Губогло М.Н., Червонная С.М.* Крымскотатарское национальное движение / М. Н. Губогло, С. М. Червонная. – В 2-х т. – Москва, 1992.

³⁵ *Прибиткова И.М., Макеев С.А.* Возвращение: (О процессах возвращения депортированных в 1944 г. Крымских татар на историческую

Причини і наслідки етносоціальних змін у Криму як результат державної етнополітики 1950–1980-х рр. досліджувала Н. Макаренко. На основі аналізу статистичних матеріалів вона вивчала участь російського та російськомовного населення півострова у підтримці радянського уряду у витісненні української мови із побутового спілкування. Дослідниця справедливо стверджувала, що русифікація породжувала зміни у етнічній свідомості населення Криму, формувала комплекс меншовартості, порівняно із російським народом та призводила до етнічної деградації³⁶.

В українських виданнях переважала теза про діяльність державних органів України щодо повернення і облаштування кримських репатріантів, яке необхідно розглядати як акт доброї політичної волі держави, що керується високими нормами демократії і гуманізму та виявляє глибоку повагу до права національних спільнот проживати на землі предків і отримати українське громадянство. Такі твердження виходять з того, що сучасні влада України була не причетна до примусового виселення кримськотатарського населення. Протилежні судження неправомірно базуються на наявності формальних ознак державного суверенітету УРСР.

Таким чином, у науковій літературі більше уваги приділялося висвітленню боротьби за проголошення Української держави. Особливо дослідники вивчали події, пов'язані із становленням та розвитком Народного руху України. Децю

родину) / И. М. Прибыткова, С. А. Макеев // *Философская и социологическая мысль*. – 1990. – № 7. – С. 26–29; *Небоженко В.* Кримська проблема України / В. Небоженко // *Розбудова держави*. – 1992. – № 6. – С. 3–8; *Бажан О.Г.* Кримськотатарський національний рух (друга половина 40-х – початок 90-х років) // *Кримські татари. 1944–1994. Статті. Документи. Свідчення* / О. Г. Бажан. – К., 1995. – С. 17–69.

³⁶ *Макаренко Н.Ю.* Напрями державної етнополітики в Криму у 1950–1980-х рр.: Причини і наслідки етносоціальних змін / Н. Ю. Макаренко // *Наукові праці істор. ф-ту Запорізького нац. ун-ту. Вип. XVIII.* – Запоріжжя, 2010. – С. 264–269.

менше висвітлено протистояння української політичної еліти та загальносоюзного керівництва, яке часто оберталося навколо перерозподілу об'єктів та структур загальносоюзного підпорядкування.

В окремих виданнях події в УРСР 1989–1991 рр. поспішно характеризувалися як революційні із проведенням аналогій з минулим. Однак така позиція має бути підтверджена ґрунтовними дослідженнями політичних настроїв учасників подій, оскільки їх «опозиційність» часто обмежувалася лише вирішенням певних економічних проблем чи задоволенням особистих прагнень. У той же час мало уваги приділено вивченню взаємодії учасників різних опозиційних до уряду СРСР угруповань, що могло б забезпечити поглиблений аналіз причин «атомізації» українського суспільства впродовж 1990-х рр.

В статье проанализировано историографию оппозиционного движения в Украине второй половины 1980-х гг. Указывается на важность осуществления научных исследований для понимания истоков провозглашения независимости Украины.

Ключевые слова: политическое движение, политические процессы, гражданин, государственная политика, оппозиция.

In the given article is analyses state of research of opposition rule in Ukraine during the end of 1980's. The author marks importance of this researches for understanding the source of independence of Ukraine.

Key words: political movement, political processes, citizen, power policy, opposition.